

UDK 27-277.2-185.5-247.7

Primljeno: 10. 3. 2017.

Prihvaćeno: 19. 6. 2017.

Izvorni znanstveni rad

»DANAS ĆEŠ BITI SA MNOM U RAJU« (LK 23,43)

Mario CIFRAK

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
mario.cifrak@ofm.hr

Sažetak

Rad se bavi retkom 43 cjeline Lk 23,39-43 u kojem Isus, raspet između dvojice razbojnika, jednomu od njih obećava raj. Razbojnik ga je molio da ga se sjeti kada dođe u svoje kraljevstvo. Priloška oznaka vremena »danas« upućuje nas na vremensko-spasenjsko značenje kraljevstva u Lukinu evanđelju. Govor o raj u do vodi do perikope o susretu sa Zakejem (Lk 19,1-10). Susret se dogodio u Jerihonu, gradu koji su Židovi prvi osvojili u svojem ulasku u Obećanu zemlju. Drvo sikomora na koje se Zakej popeo držano je boravištem božica u Egiptu i podsjeća na ulogu drveća u raj u (usp. Otk 2,7; Post 2,9). Mudro Zakejevo djelovanje urodilo je spasenjem u njegovoj kući. Isus je na drvetu križa, koje se »zeleno« uništava. Drvo križa i po Pavlu donosi svim ljudima spasenje, tj. »biti s Isusom«, biti u raj u (usp. 2 Kor 12,4). Isus je naime sin Adamov (usp. Lk 3,38).

Ključne riječi: raj, kraljevstvo Isusovo, »danas«, božice drveća, kuća, sin Adamov.

Uvod

Kada govorimo o raj u u Novom zavjetu, tada nam termin παράδεισος dolazi svega tri puta i to u 2 Kor 12,4; Lk 23,43 i Otk 2,7. Riječ je o dijelu (trećeg) neba kod Pavla, odnosno za Luku to znači »biti s Isusom«, za Knjigu Otkrivenja to je povratak stablu života o kojem nam govori Knjiga Postanka (usp. 2,9). Kod Luke slušamo Isusa kako odgovara jednom od razbojnika u kontekstu svoje muke i smrti na križu (usp. Lk 23,43). Tom razgovoru prethodi opis o prisutnosti naroda i izrugivanju od glavara i vojnika (usp. Lk 23,35-37), te opis natpisa na Isusovu križu (usp. Lk 23,38). Izrugivanje raspetoga na tragu

Ps 22(21),⁹¹ već ukazuje na nadu uskrsnuća (usp. Lk 24,46). No prije toga Isus je umro i bio pokopan (usp. Lk 23,44-56). Tek treći izrugivač, raspeti razbojnik, izaziva na reakciju najprije svojeg suraspetog druga, a taj se onda obraća Isusu (usp. Lk 23,39-42).

1. Dva razbojnika

Rekosmo da je riječ o cjelini 23,39-43: Εἶς δὲ τῶν κρεμασθέντων κακούργων ἐβλασφήμει αὐτὸν λέγων· οὐχὶ σὺ εἶ ὁ χριστός; σῶσον σεαυτὸν καὶ ἡμᾶς.⁴⁰ ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἕτερος ἐπιτιμῶν αὐτῷ ἔφη· οὐδὲ φοβῆ σὺ τὸν θεόν, ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι εἶ;⁴¹ καὶ ἡμεῖς μὲν δικαίως, ἄξια γὰρ ὧν ἐπράξαμεν ἀπολαμβάνομεν· οὗτος δὲ οὐδὲν ἄτοπον ἔπραξεν.⁴² καὶ ἔλεγεν· Ἰησοῦ, μνήσθητί μου ὅταν ἔλθῃς εἰς τὴν βασιλείαν σου.⁴³ καὶ εἶπεν αὐτῷ· ἀμὴν σοι λέγω, σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. (Jedan ga je od obješenih zločinaca pogrdiavao: »Nisi li ti Krist? Spasi sebe i nas!«⁴⁰ A drugi onoga prekoravaše: »Zar se ne bojiš Boga ni ti, koji si pod istom osudom?«⁴¹ Ali mi po pravdi jer primamo što smo djelima zaslužili, a on – on ništa opako ne učini.«⁴² Onda reče: »Isuse, sjeti me se kada dođeš u kraljevstvo svoje.«⁴³ A on će mu: »Zaista ti kažem: danas ćeš biti sa mnom u raju!«)

Isus je razapet s dvojicom zločinaca. Jedan od njih pokušava poput glavara i vojnika izrugati Isusa. Slično nalazimo već u perikopi o Isusovoj kušnji u pustinji (usp. Lk 4,1-13). Raspeti u svojem pitanju vidi eventualnu mogućnost za spas.² On ne prepoznaje Isusa. Tek ga drugi razbojnik prekorava i priznaje da su njih dvojica zločinci za razliku od Isusa i tako zapravo staje na stranu Pilata i Heroda, koji na Isusu nisu pronašli ništa opako što bi zasluživalo smrt, a osobito ne tako sramotnu smrt raspinjanjem (usp. Lk 23,4.14.15.16).³ To njegovo prekoravanje podsjeća nas na način na koji se Isus obraća zlodusima (usp. Lk 4,35.41; 9,42). Đavao se opet pojavio, kako je već bio odlučio iskoristiti drugu priliku (usp. Lk 4,13).⁴ Najprije ulazi u Judu da izda Isusa (Lk 22,3.21). Juda je bio s Isusom.

Možemo li u toj sceni prepoznati što je naviješteno već u Lk 22,37? Riječ je o Izaijinu tekstu iz Četvrte pjesme o Sluzi Jahvinu (53,12d): »među zlikovce

¹ ἤλπισεν ἐπὶ κύριον ῥυσάσθω αὐτὸν σωσάτω αὐτὸν ὅτι θέλει αὐτόν.

² Usp. Robert F. O'TOOLE, *Luke's Presentation of Jesus: A Christology*, Roma, 2008., 60.

³ Usp. također Joseph A. FITZMYER, *Luca teologo. Aspetti del suo insegnamento*, Brescia, 1991., 163.

⁴ Usp. Schuyler BROWN, *Apostasy and Perseverance in the Theology of Luke*, Rome, 1969., 6–9; Michael PATELLA, *The Death of Jesus: the Diabolical Force and the Ministering Angel. Luke 23,44-49*, Paris, 1999., 42–43, 48–82.

bio ubrojen«. Tu se autor koristi riječju ἄνομος (usp. Dj 2,23).⁵ U perikopi o dvojici razbojnika koristi se terminom κακοῦργος. Isus je ubrojen među zlikovce, bezakonike upravo razapinjanjem između dvojice razbojnika.⁶ Oni koji su Isusa razapeli (usp. Lk 23,1-25) usprkos njegovoj nevinosti našli su se tako i sami ubrojani među zlikovce. Isus je prihvatio takvu nepravednu smrt kao Mesija i Sin Božji i omogućio zajedništvo sa sobom u raj u za sve koji se, priznajući svoje grijeh, uzdaju u njegovo milosrđe (usp. Lk 23,40-43). Pokazao je potpunu solidarnost sa zlikovcima. Ta je perikopa vrhunac njegova milosrdnog i spasenjskog djelovanja.

2. Isusovo kraljevstvo

Razbojnik, koji je prekoravao svojeg druga, obraća se zazivom »Isuse«. Slično nalazimo u zazivima zloduha (usp. Lk 4,34; 8,28). Oni ga prepoznaju kao Isusa iz Nazareta koji je došao da ih uništi. On je Svetac Božji, odnosno Sin Boga Svevišnjega. S druge strane tako ga zazivaju i gubavci (usp. Lk 17,13) i jerihonski slijepac (usp. Lk 18,38). Oni mole za smilovanje, za spasenje i prepoznaju u njemu jednako tako sina Davidova, odnosno učitelja. Pred Isusom očito uzmiču zlodusi i bolesti. Mariji je povjereno da mu nadjene to ime, ime Isus (usp. Lk 1,31). Upravo zlodusi i bolesnici prepoznaju u njemu Sina Svevišnjega i onoga kome je dano prijestolje Davidovo (usp. Lk 1,32). Isus izgoni zloduhe »prstom Božjim« (Lk 11,20).⁷ To je znak da je kraljevstvo Božje došlo. Možemo reći da je to mjesto gdje nema ni zloduha ni bolesti. Metafora »prst Božji« stvara most prema egipatskoj pošasti komaraca (usp. Izl 8,15).⁸ Uzmicanje zloduha pokazuje dolazak novog svijeta, koji se općenito očekivao na kraju vremena.⁹ To posadašnjenje konačnog spasenja u čudesima jedinstveno je i predstavlja tipične crte Isusova djelovanja. Nadalje, mogu se usporediti čuda židovskih proroka koja odgovaraju početku i kraju vremena. Oni naime nisu očekivali ponovnu uspostavu raja zemaljskog, nego ponavljanje čuda Izlaska i kraja vladavine neprijatelja u Izraelu.

⁵ Nalazimo taj pojam još u 1 Kor 9,21 četiri puta, te u 1 Tim 1,9; 2 Sol 2,8 i 2 Pt 2,8.

⁶ Usp. Pierantonio TREMOLADA, »E fu annoverato fra iniqui«. *Prospettive di lettura della Passione secondo Luca alla luce di Lc 22,37 (Is 53,12d)*, Roma, 1997, 216–222.

⁷ Usp. Adelheid RUCK-SCHRÖDER, *Der Name Gottes und der Name Jesu. Eine neutestamentliche Studie*, Neukirchen-Vluyn, 1999, 191–192.

⁸ Usp. Bernhard HEININGER, Neues Testament, u: *Das Reich Gottes. Perspektiven des Alten und Neuen Testaments*, Würzburg, 2002., 75–76.

⁹ Usp. Bernd KOLLMANN, *Neutestamentliche Wundergeschichten. Biblisch-theologische Zugänge und Impulse für die Praxis*, Stuttgart, 2007., 72.

Razbojnik gotovo zapovjedničkim tonom želi od Isusa da ga se sjeti. Glagol $\mu\mu\nu\eta\sigma\kappa\omicron\mu\alpha\iota$ dolazi još u Lk 1,54.72; 16,25 i 24.6.8.

U Marijinu hvalospjevu:

Prihvati Izraela, slugu svoga, da se sjeti milosrđa, kako reče ocima našim, Abrahamu i njegovu potomstvu do vijeka.

U Zaharijinu hvalospjevu:

iskazati milosrđe s ocima našim i sjetiti se svetog Saveza svojega.

U prisposdobi o bogatašu i Lazaru:

Reče Abraham: »Sinko, sjeti se da si za života primio dobra svoja, a tako i Lazar zla. Sada se on ovdje tješi a ti se mučiš.«

Na Isusovu grobu:

Govore dva čovjeka u blistavoj odjeći ženama: »Nije ovdje, nego uskrsnu! Sjetite se kako vam je govorio dok je još bio u Galileji!«

I sjetiše se one riječi njegovih.

Predmet sjećanja je milosrđe, sveti Savez Božji, primanje dobara ili zala za života, razbojnik, Isusovo govorenje u Galileji, odnosno njegove riječi, koje se tiču uskrsnuća.¹⁰ Možemo reći da se upravo milosrđe obećano Abrahamu, odnosno Savez Božji dogodio u Isusovu uskrsnuću. U prisposdobi o bogatašu i siromašnom Lazaru (usp. Lk 16,19-31) imamo predaju o Abrahamu, tj. Lazar je zaštićen u Abrahamovu krilu. Govor o »Abrahamovu krilu« nije tako čest, nalazimo ga npr. u midrašu (Pesiqr 43 180b),¹¹ u sličnom kontekstu slikanja sudbine pravednika i nepravdnika. »Krilu« je i mjesto određeno za počasnog gosta kod svečanog objeda (usp. Plinije, *Epist.* 4.22; *Iv* 13,23).¹² Abraham, Izak i Jakov domaćini su na eshatološkoj gozbi (usp. Mt 8,11). Prema tomu, Lazar čeka u Abrahamovu krilu spasenje Židova. I bogataš se obraća Abrahamu kao ocu (usp. Lk 16,24.27.30), a sam je nazvan njegovim djetetom (usp. Lk 16,25). No Abraham ne može doći k njemu poslije njegove smrti. Starozavjetne slike o smrti govore izričajima »ići k ocima«, ili »biti okupljen«, odnosno »počivati s ocima« (usp. Post 15,15; 47,30; Suci 2,10).

¹⁰ Usp. Maria Luisa RIGATO, *Riflessioni su Lc 24,6c-8: »Ricordatevi... e si ricordarono«*, u: Gilberto MARCONI – Gerald O'COLLINS (ur.), *Luca – Atti. L'interpretazione a servizio della Scrittura*, Assisi, 1991., 141-144.

¹¹ Usp. Hermann L. STRACK – Paul BILLERBECK, *Das Evangelium nach Markus, Lukas und Johannes und die Apostelgeschichte erläutert aus Talmud und Midrasch*, München, 1974., 225-226.

¹² Usp. Klaus BERGER, Abraham II. Im Frühjudentum und Neues Testament, u: *Theologische Realenzyklopädie*, I, Berlin – New York, 1977., 380.

U 4 Mak 13,16 kaže da praoci k sebi uzimaju pobožne. Takva predodžba sje-dinjenja s precima povezana je s novozavjetnim iščekivanjem nastavka ži-vota poslije smrti (usp. Lk 23,43). Bogataš je u »hadu« (usp. Lk 16,23). Had je grčko podzemlje, u kojem prema najstarijim predajama boravi većina duša, za razliku od Olimpa, Elizejskih poljana, Otoka blaženih, mjesta gdje čiste duše čeka sretna sudbina. U tom smislu novozavjetna prispodoba pod poj-mom podzemlja ne preuzima nikakve mitološke pojedinosti. U biblijskim tekstovima šeol nije predstavljen bitno drukčije pa stoga grčki prijevod Sta-rogga zavjeta (*Septuaginta*) i prevodi hebrejski šeol grčkim hadom. No takve predodžbe podzemlja pružaju okvir za sliku prispodobe. Dakle, tu nije riječ o predstavi da je carstvo mrtvih podijeljeno na različite prostor(ij)e (usp. 1 Hen 22,1-14),¹³ premda se na prvi pogled može čitatelju tako činiti. Glavni na-glasak stavljen je na činjenicu da je mjesto na kojem je bogataš posve drukčije od Abrahamova krila.

Razbojnik moli za Isusovo sjećanje u njegovu kraljevstvu. To nas podsje-ća na Lk 22,29-30: »Ja vam stoga u baštinu predajem kraljevstvo što ga je meni predao moj Otac: da jedete i pijete za mojim stolom u kraljevstvu mojemu i sjedite na prijestoljima sudeći dvanaest plemena Izraelovih.«¹⁴ Misao koju izra-žava termin »kraljevstvo« pokazuje Božje djelovanje u Isusovu korist i kon-kretno govori o njegovoj proslavi i to postaje trenutak otkada on može svojim učenicima predati u baštinu kraljevstvo koje mu je predao njegov Otac.¹⁵

3. Raj

Isus sigurno odgovara da je za razbojnika upravo taj dan raspinjanja odlučuju-ći. On će već »danas« zadobiti traženo. Priloška oznaka vremena u tom evan-đelju pokazuje važnost svakog dana za spasenje (usp. 2,11; 4,21; 5,26; 13,32.33; 19,5.9; 22,34.61). Govoreći o smislu toga priloga, vidimo da ga možemo formu-lirati ne vremensko-kronološki nego vremensko-spasenjski.¹⁶ Stoga želimo u Lukinim tekstovima vremensko-spasenjsko određenje priloga »danas« ispi-tati upravo s obzirom na Isusov govor o raju. Pogledajmo napose tekstove Lk 22,34.61, a onda prilog »danas« i u perikopi o Zakeju (Lk 19,1-10).

¹³ Usp. Karl LÖNING, *Das Geschichtswerk des Lukas. Der Weg Jesu*, Stuttgart, 2006., 157.

¹⁴ Usp. Bernhard HEININGER, *Neues Testament*, 107.

¹⁵ Usp. Pierantonio TREMOLADA, »*E fu annoverato fra iniqui*«, 166–167.

¹⁶ Usp. Benedetto PRETE, *Prospettive messianiche nell'espressione σήμερον (oggi) del Vangelo di Luca*, u: Benedetto PRETE, *L'opera di Luca. Contenuti e Prospettive*, Leumann, 1986., 106–109.

3.1. Petar

U Lk 22,34.61 riječ je o razgovoru Isusa i Petra. Nalazimo se u kontekstu Lukina izvještaja muke. Isus najavljuje da će ga Petar zanijekati i to još »danas«, što se i obistinjuje. Glagol nijekanja tiče se negativnog odgovora koji je Petar dao na upite o svojoj povezanosti s Isusom (usp. Lk 22,57.61). Treba zanijekati sebe, da bi bio pravi Isusov nasljedovatelj (usp. Lk 9,23), dakle učiniti upravo suprotno od onoga što je učinio Petar, priznati, ispovjediti Isusa kao svojeg učitelja i vođu. Vidimo nadalje da je posljedica toga nijekanja biti zanijekan pred anđelima u Lk 12,9: »A tko mene zaniječe pred ljudima, bit će zanijekan pred anđelima Božjim.« Izraz »pred anđelima Božjim« nalazimo još u Lk 15,10 i slično u Lk 12,8. U Lk 15,10 riječ je o radosti pred anđelima zbog jednoga obraćenog grešnika, odnosno o radosti u nebu »ἐν τῷ οὐρανῷ« (Lk 15,7; usp. također Lk 6,23; 19,38). Dakle, izričaje »pred anđelima« i »u nebu« možemo vidjeti kao sinonime. Tim više što radost uzrokovana plaćom u nebu izaziva poskakivanje (usp. Lk 6,23), koje je tipično za poskakivanje Ivanovo u Elizabetinoj utrobi kada se našao u blizini Isusovoj (usp. Lk 1,41.44; također r. 14). Petar niječući Isusa, tj. da ga pozna, zapravo kida zajedništvo, blizinu s njim.¹⁷ Ta blizina izazvala je u Ivanovu slučaju radost (ἐν ἀγαλλιάσει).¹⁸ Nadalje, Isusovo približavanje Jeruzalemu izaziva klicanje: »Blagoslovljen Kralj, Onaj koji dolazi u ime Gospodnje! Na nebu mir! Slava na visinama!« (Lk 19,38). Isus je prepoznat kao kralj. Upravo ta apozicija pokazuje nedjeljivost slave i muke.¹⁹ Kralj koji dolazi »u ime Gospodnje« pogrdivan je na križu upravo kao židovski kralj »ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων« (Lk 23,37.38). U Lk 19,37 očituje se radost učenika zbog velikih djela Mesijinih u pohvali Boga, baš kao i u Lk 1,47, gdje oduševljenje da je Marija trudna i da treba roditi »Sina Svevišnjega« (Lk 1,32) vodi pohvali Božjoj. Rođenje Spasitelja, Krista Gospodina »danas« (Lk 2,11) vodi prema spasenju, »miru u nebu« (Lk 19,38; 2,14).²⁰ Blizina Spasitelja, spasenja izaziva radost i pohvalu. Petar tu blizinu spasenja stavlja u pitanje.

¹⁷ Usp. Peter DSCHULNIGG, *Petrus im Neuen Tetstament*, Stuttgart 1996., 79–80.

¹⁸ Radost je obilježje prve kršćanske zajednice u Dj 2,46: »Svaki bi dan jednodušno i postojano hrlili u Hram, u kućama bi lomili kruh te u radosti i prostodušnosti srca zajednički uzimali hranu.«

¹⁹ Usp. Adelheid RUCK-SCHRÖDER, *Der Name Gottes und der Name Jesu*, 165.

²⁰ Usp. Mario CIFRAK, εὐδοκίας ili ipak εὐδοκία (Lk 2,14b)? Indikativna doksologija, u: Augustin KORDIĆ – Ivan KARLIĆ – Ivan BRADARIĆ (ur.), *Zbornik radova Znanstvenoga skupa u povodu 5. obljetnice smrti dr. sc. Celestina Tomića*, Zagreb, 2013., 139–141.

3.2. Zakej

Isusov susret s nadcarinikom Zakejem također nam govori o spasenjskom susretu u Jerihonu. Iz Isusovih riječi razabiremo spasenjski »danas«, tj. da je spasenje došlo i njegovoj kući. Osim vremenskog priloga »σήμερον« (Lk 19,5,9) nalazimo u tom retku i glagol koji nam izražava Božji plan spasenja »δεῖ«. ²¹ Kada je riječ o Isusu, već u evanđelju djetinjstva Isus svojim roditeljima govori kako mora (δεῖ) biti u onome što je njegova Oca (usp. Lk 2,49). ²² Možemo usporediti kuću Očevu u kojoj se zatekao dvanaestogodišnji Isus i kuću Zakejevu u kojoj također treba boraviti. Zakej je sin Abrahamov, baš kao i Isus (Lk 3,34). ²³ Za Zakeja to praktički znači ono na što ukazuje Ivan Krstitelj u Lk 3,8: »Donosite dakle plodove dostojne obraćenja. I nemojte početi u sebi govoriti: 'Imamo oca Abrahamu!' Jer, kažem vam: Bog iz ovog kamenja može podići djecu Abrahamovu.« ²⁴ Zakej mora donijeti plodove obraćenja, na koje ga očito Isus svojim pozivom potiče, ukoliko je on sin Abrahamov, ali i Gospodin, kako ga Zakej oslovljava (usp. Lk 19,8). On je na to bio spreman jer ga je s radošću primio. O toj spasenjskoj radosti čitamo i u prisposobi koja govori o izgubljenoj i nađenoj ovci kao i o radosti etiopskog eunuha poslije njegova krštenja (χαίρων; Lk 15,5; Dj 8,39; usp. također Lk 1,14,28; 6,23; 10,20bis; 13,17; 15,32; 19,37; 22,5; 23,8; Dj 5,41; 11,23; 13,48; 15,23,31; 23,26). Nadalje, Isus vidi svoje poslanje u naviještanjima evanđelja koje je upućeno ostalim gradovima »ταῖς ἑτέραις πόλεσιν«, ²⁵ pa tako i Jerihonu kao ostvarenje plana Božjega, plana spasenja (usp. Lk 4,43). Evanđelje govori o kraljevstvu Božjem. Ali danas, sutra i prekosutra Isus mora nastaviti put jer ne priliči da prorok pogine izvan Jeruzalema (usp. Lk 13,33). Isus se došavši u Jerihon upravo približavao Jeruzalemu (usp. Lk 19,11). To približavanje budilo je osjećaj dolaska kraljevstva Božjega.

Iz tog susreta Zakeja i Isusa zanimljiv je podatak da se Zakej, koji je bio niska stasa, morao zbog toga popeti na »smokvu«, odnosno kako stoji u grčkom originalu »ἐπὶ συκομορέαν«. O kakvom je drvetu riječ i zašto uopće o njemu govoriti?

²¹ Usp. Silverio ZEDDA, *Teologia della salvezza nel Vangelo di Luca*, Bologna, 1991., 14.

²² Usp. Robert F. O'TOOLE, *Luke's Presentation of Jesus*, 167: »On the other hand, whether ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου be translated as 'in my Father's house', 'with my Father', 'with my Father's associates' or 'about my Father's affairs', it includes Jesus' mission.«

²³ Usp. Anto POPOVIĆ, Isus i Abraham u kontekstu Lukine genealogije (Lk 3,23-38), u: *Bogoslovska smotra*, 76 (2006.) 3, 561–567.

²⁴ Usp. Ladislav TICHÝ, Was hat Zachäus geantwortet? (Lk 19,8), u: *Biblica*, 92 (2011.) 1, 33–34.

²⁵ Usp. εὐηγγελίζετο τὰς πόλεις πάσας u Dj 8,40 za Filipovo djelovanje.

3.2.1. Božice drveća

Drvo na koje se Zakej popeo zove se *συκομορέα* i pojam kao takav je *hapax legomenon* u Novom zavjetu kao i u LXX. Mi bismo tu riječ morali preuzeti iz grčkoga, jer nemamo vlastitog termina za nju. Isus se naime približavao Jerihonu, odnosno Jeruzalemu (usp. Lk 18,35; 19,1.29.37.41). Riječ o Isusovu izlasku, o kojem razgovaraju s njim Mojsije i Ilija (usp. Lk 9,31). Upravo je Jerihon bio prvi grad koji su Izraelci kod svojeg izlaska iz Egipta morali osvojiti da bi ušli u zemlju obećanja.

Sikomora (heb. *שיקמא* *šiqmāh*; grč. *συκάμινον* *sykaminon*, odnosno *συκομορέα* *sykomoréa*; *Ficus sycomorus* L.) voli toplije krajeve.²⁶ Drvo koje je ispunjeno sokom poput mlijeka dosiže visinu od 10–15 metara i debljinu stabla od 1–2 metra. Krošnja može imati raspon od 20–25 metara. Ženske cvjetove sikomore oploduje vrsta osa *Sycophaga sycomori*. Plod, koji se može usporediti s malom smokvom, sočan je, ali nije tako sladak kao smokvin.

U biblijsko je vrijeme sikomora bila raširena u dolini Jordana i u Šefeli (usp. 1 Kr 10,27). Veliko značenje drveta sikomore u Egiptu pokazuju religijske predodžbe. U grobovima se nalaze prikazi božica sikomore, koje pripremaju mrtvima vodu i hranu.

Sveto drvo ima odjeka u starozavjetnoj mudrosnoj literaturi, gdje se ono pojavljuje kao simbol uređenog života (usp. Izr 11,30; 15,4).²⁷ Ženski lik mudrosti preuzima, kao djelatelj hrane, života i zaštite, karakteristike božice drveća (usp. Izr 3,15-18; Sir 1,20; 14,26-27; 15,3; 24,19-21).²⁸

3.2.2. Kuća

Zakej je iskoristio sikomoru da bi zbog svojeg stasa mogao bolje vidjeti Isusa koji je onuda morao proći i tako pokazao svojevrсну mudrost i domišljatost. Isus se upravo kod drveta zaustavio i pozvao ga da siđe. On mora biti u njegovoj kući.²⁹ Zapravo glagol »boraviti«, »μεῖναι« (19,5) ukazuje na kuće koje postaju mjesta boravka mudrosti Božje (usp. Sir 24,7).³⁰ Odnosno upućuje nas molba dvojice učenika u Emausu uskrslom Gospodinu da ostane s njima na njegov

²⁶ Usp. Peter RIEDE, Sykomore, u: www.bibelwissenschaft.de/stichwort/32078/ (5. X. 2016.).

²⁷ Usp. Christl M. MAIER, Göttingen, u: www.bibelwissenschaft.de/stichwort/19772/ (5. X. 2016.).

²⁸ U toj tradiciji Ivanovo evanđelje prikazuje Isusa kao mudrost, vodu i kruh života (usp. 4,10-15; 6,35; 7,37).

²⁹ Usp. Nils NEUMANN, Bewegungen im Dreieck: Heil als Begegnung im erzählten Raum des lukanischen Sonderguts, u: *Biblica*, 97 (2016.) 3, 384.

³⁰ Usp. Karl LÖNING, *Das Geschichtswerk des Lukas*, 192–193.

pozitivan odgovor i ostajanje u kući (usp. Lk 24,29). Ondje su ga prepoznali u lomljenju kruha (usp. Lk 24,31). Večer i dan koji je na izmaku vraća nas u situaciju umnažanja kruhova i ribica te hranjenja mnoštva u Lk 9,12. Upravo je Isus bio onaj koji je sjedao za stol s carinicima i grešnicima kakav je bio i Zakej (usp. Lk 7,34; 15,1-2). Isus takve svoje postupke komentira u Lk 7,35: »Ali opravda se mudrost pred svom djecom svojom.« Pod »djecom« se misli na ljude koji daju za pravo mudrosti tako što ne odbacuju Ivana i Isusa.³¹

Zakej, dakle, postupa mudro, ne odbacuje, nego prihvaća Isusa i njegova kuća postaje mjesto spasenja. Uz Zakeja uočavamo ključne riječi kao što su »danas, drvo i spasenje«, a jednako tako možemo povući paralelu s Isusom i njegovim drvetom križa uz koji su bila dvojica razbojnika u iščekivanju spasenja.

3.2.3. Zeleno stablo

Svoje odbacivanje Isus je doživio u konačnici za vrijeme svoje muke i smrti. Isus, koji ide prema Kalvariji, obraća se jeruzalemskim ženama i između ostalog retorički pita: »Jer ako se tako postupa sa zelenim drvetom, što li će biti sa suhim?« (Lk 23,31). Autor se koristi riječju ξύλον koja se još koristi u Djelima apostolskim za križ Isusov (5,30; 10,39; 13,29; također Gal 3,13 i 1 Pt 2,24). U Knjizi Otkrivenja se ξύλον nalazi u 2,7; 18,12bis; 22,2bis.14.19. U Otk 2,7 je riječ o drvu života koje se nalazi u raju Božjem. Također je značajno spomenuti 22. poglavlje Knjige Otkrivenja, gdje se govori o drvu života. Ivan vidi, dakle, to drvo koje stalno rađa plodovima i čije lišće ima ozdraviteljsku snagu za narode (usp. Otk 22,2; Post 2,9).³² Kako je rajski vrt bio okružen i zaštićen ogradom, tako i nebeski Jeruzalem ima zid sa dvanaest vrata (usp. Otk 21,12.14). Pristup raju nije zapriječen (usp. Post 3,24). Vrata grada su otvorena (usp. Otk 22,14) na sve strane svijeta (usp. Otk 21,13) danju i noću (usp. Otk 21,25). Umjesto zabrane da se ne jede s drveta života i spoznaje (usp. Post 2,17; 3,22), imamo poziv na crpljenje vode života zabadava (usp. Otk 22,6) i na jedenje s rajskog drveća (usp. Otk 2,7; 22,2.14).³³ Riječ je o životu bez trpljenja, tuge i žaljenja (usp. Otk 21,4; Iz 35,10; 65,19). Sve zlo je uništeno. Ni smrti više nema (usp. Otk 20,10.14; 21,1.4). U nebeskom Jeruzalemu čovjek zadobiva svoje izvorno dostojanstvo. Ne provo-

³¹ Usp. Martin KARRER, *Jesus Christus im Neuen Testament*, Göttingen, 1998., 211.

³² Usp. Hans-Georg GRADL, Echos aus Eden. Die Vorstellung und Botschaft vom Paradies im Neuen Testament, u: *Münchener Theologische Zeitschrift*, 63 (2012.) 2, 129; Giancarlo BIGUZZI, *Apocalisse. Nuova versione, introduzione e commento*, Milano, 2005., 366–367.

³³ Usp. Nikola HOHNJEC, *Središnje teme Knjige Otkrivenja. Novost u komunikaciji Boga i Krista*, Zagreb, 2008., 139–144.

di više mučan život u znoju i mukama (usp. Post 3,16-19). Čovjek postaje dionikom vladavine Božje (usp. Otk 22,5) i vrši svetu službu (usp. Otk 22,3).³⁴ Isus je sin Adamov (»Čovjekov«).

3.2.4. Sin Adamov

Isus je u genealogiji prikazan kao sin Adamov (usp. Lk 3,38). To bi moglo značiti da evanđelist piše svoje evanđelje etnokršćanima Pavlovih zajednica.³⁵ Pavlovo naviještanje nije se ograničavalo samo na odnos Isusa i Abrahama (usp. Gal 3,16), nego pravi paralele i između Isusa i Adama (usp. Rim 5,12-21; 1 Kor 15,22-45).³⁶ Stoga je autor evanđelja mogao uvrstiti i jednoga i drugoga u genealogiju. Navođenje Adama (»Čovjeka«) i Boga izražavalo bi paradoks da je Isus bio i ljudskog i božanskog porijekla, i da je to ljudsko porijeklo zajedničko sa svim ljudima svijeta, bilo poganima bilo Židovima. Perikopa koja slijedi genealogiju govori o Isusovoj kušnji i na neki bi način bila u skladu s Adamovom kušnjom u Edenu (usp. Lk 4,1-13). A. Popović to iskušenje gleda kao Isusovo djelovanje u korist čovječanstva.³⁷ Adam je podlegao iskušenju, a Isus je pobijedio zavodljivost zloga i osposobio čovjeka da to isto učini snagom Duha i poslušnošću Božjoj riječi. Govor o posebnom odnosu Boga i čovjeka nalazimo i u Pavlovu govoru u Ateni, gdje izgubljenog čovjeka poziva na obraćenje. Stvaranje čovjeka pretpostavlja prvog čovjeka od kojeg se umnožio ljudski rod.³⁸ Takvim čitanjem izričaja εἰς ἐνός »od jednoga« misli se na Adama (usp. Dj 17,26; Lk 3,38). Pavao o Isusu kao novom Adamu govori i u svojim autentičnim poslanicama (usp. 1 Kor 15; Rim 5) kao i o raju (usp. 2 Kor 12,4).

3.2.5. Pavao

Pavao u svojoj Drugoj poslanici Korinćanima spominje raj: »I znam da je taj čovjek – da li u tijelu, da li izvan tijela, ne znam, Bog zna – bio ponesen u raj i čuo neizrecive riječi, kojih čovjek ne smije govoriti« (12,3-4). »Raj« se može razumjeti i kao treće nebo, u koje je Pavao bio ponesen (usp. 2 Kor 12,2). Upravo

³⁴ Usp. Ugo VANNI, *L'Apocalisse. Ermeneutica, esegesi, teologia*, Bologna, 1991., 301-303.

³⁵ Usp. Raymond E. BROWN, *The Birth of the Messiah. A Commentary on the Infancy Narratives in Matthew and Luke*, Garden City, 1977., 90-91.

³⁶ Usp. Martin KARRER, *Jesus Christus im Neuen Testament*, 143-144.

³⁷ Usp. Anto POPOVIĆ, Isus i Abraham u kontekstu Lukine genealogije (Lk 3,23-38), 568.

³⁸ Usp. Mario CIFRAK, *I riječ je Božja rasla. Od kerigme do evanđelja*, Zagreb, 2016., 55.

nalazimo paralelizam s obzirom na glagol »ponijeti«, odnosno ἀρπάζω u spomenutim redcima:

12,2: ἀρπαγέντα τὸν τοιοῦτον ἕως τρίτου οὐρανοῦ

12,4: ἡρπάγη εἰς τὸν παράδεισον

Taj glagol nalazimo još jedino u 1 Sol 4,17: »a zatim ćemo mi živi, preostali, zajedno s njima biti poneseni na oblacima u susret Gospodinu, u zrak«. Ovdje je glagol ἀρπάζω u pasivnom futuru (ἀρπαγησόμεθα). Riječ je o teološkom pasivu, subjekt je zapravo Bog ili uskršli Gospodin (usp. 2 Kor 12,1).³⁹ On je onaj koji će nas ponijeti.

U 2 Kor Pavao kaže da je riječ o čovjeku ἐν Χριστῷ a u 1 Sol riječ je o onima koji će biti σὺν κυρίῳ.⁴⁰ Ta dva izričaja pokazuju da je riječ o iskustvu za ovozemaljskog života i na njegovu završetku. To je iskustvo koje mu već sada daje uvid što značiti biti s Gospodinom, a biti s njim bilo bi biti u »raju«, doći do trećeg neba.

3.2.6. Jerihon i sikomora

Neovisno o Marku i Mateju evanđelist trećeg evanđelja spominje još dvaput Jerihon i to u 10,30 i poslije ozdravljenja slijepca (usp. Lk 18,35//Mk 10,46//Mt 20,29) u vezi s nadcarinikom Zakejem. Prema Heb 11,30 Jerihon je spomenut s obzirom na ulazak Izraelaca u Kanaan i rušenje gradskih zidina (usp. Jš 6,20). Jerihon je u svakom slučaju mjesto iz kojeg Isus prema sinopticima ide konačno u Jeruzalem. Luka započinje taj put posljednjim navještajem muke, smrti i uskrsnuća: »I uzevši sa sobom dvanaesticu, reče im: 'Evo uzlazimo u Jeruzalem i na Sinu Čovječjem ispunit će se sve što su napisali proroci: ³²doista, bit će predan poganima, izrugaan, zlostavljan i popljuvan; ³³i pošto ga izbičuju, ubit će ga, ali on će treći dan ustati.' ³⁴No oni ništa od toga ne razumješe. Te im riječi bijahu skrivene i ne shvaćahu što bijaše rečeno« (18,31-34). Jerihonski slijepac prepoznaje Isusa za razliku od Dvanaestorice (usp. Lk 18,38-39). Jerihon i tema o Isusu kao spasitelju povezuje priče o slijepčevu ozdravljenju i susretu sa Zakejem (usp. Lk 18,42; 19,9-10).⁴¹ Izlječenje slijepca, obraćenje grešnika i Isusovo inzistiranje na neposrednosti spasenja (Lk 19,9) viđeni kao znakovi kraljevstva

³⁹ Usp. Franco MANZI, *Seconda Lettera ai Corinzi. Nuova versione, introduzione e commento*, Milano, 2002., 287.

⁴⁰ Usp. Zvonimir I. HERMAN, *Liberi in Cristo. Saggi esegetici sulla libertà dalla Legge nella Lettera ai Galati*, Roma, 1986., 117.

⁴¹ Usp. Fearghus Ó FEARGHAIL, *The Introduction to Luke-Acts. A Study of the Role of Lk 1,1 – 4,44 in the Composition of Luke's Two-Volume Work*, Roma, 1991., 58–59.

stvaraju, zbog približavanja Jeruzalemu, mišljenje o skorom dolasku kraljevstva (usp. Lk 19,11).

Tradicijsko-povijesno gledane slike svetih stabala mogu biti opisane kao motivi koji nadilaze vrijeme u bliskoistočnom slikarstvu, slike koje su dokumentirane u različitim epohama na tom području.⁴² Kojegod značenje u sebi nose, ono je dvoznačno, one su podložne transformaciji kroz vrijeme i kulturu. Zajedničko im je svima da se referiraju na davanje božanskog života i osiguravaju blagoslov. U pozadini kulta plodnosti i kraljevskog kulta motiv drveta postaje dijelom mudrosnog razmišljanja.⁴³ Oba stabla, drvo života i drvo spoznaje, simboliziraju mudrost na različite načine – usprkos različitim stupnjevima ambivalentnosti – i ta je mudrost viđena kao najviši cilj ljudskog nastojanja. Dok se npr. Post 2 – 3 koristi stablima da se pokaže i božansku mudrost i božansku besmrtnost, Ez 28 koristi se motivom vrta da situira sveto i izabrano mjesto.⁴⁴ Karakteristike mudrosti i besmrtnosti su spomenute konkretno ili aluzijom u metafori palih ratnika.

3.2.7. Izlazak

Na Gori preobraženja s Isusom su bili Mojsije i Ilija, koji su s njim razgovarali o njegovu izlasku koji se imao dogoditi u Jeruzalemu (usp. Lk 9,30-31). Taj izlazak autor povezuje s Isusovom mukom, smrću, ali i uskrsnućem, odnosno uzašašćem (usp. Lk 9,51). Izlazak pretpostavlja Isusov ulazak, o kojem nam govore Dj 13,24: »Pred njegovim je dolaskom (πρὸ προσώπου τῆς εισόδου αὐτοῦ) Ivan propovijedao krštenje obraćenja svemu narodu izraelskomu.«⁴⁵ Jerihon nas, kako smo već rekli, asocira na Izlazak odnosno ulazak Izraelaca u Obećanu zemlju pod Mojsijevim, odnosno Jošuinim vodstvom. Isusov izlazak koji započinje definitivno u Jerihonu završava u nebu, raj, uzašašćem poput Ilije (usp. Dj 1,9-11). Isusov ulazak – dolazak započinje njegovim rođenjem kao sina Adamova i Sina Božjega. Isus je i sin Abrahamov poput ostalih Izraelaca, pa i Zakeja. Očito da je sada riječ o izlasku Sina Božjega, ali i sina Adamova. Stoga je logično da Isus na križu obećava ulazak u raj razbojniku koji ga moli da ga se sjeti u svojem kraljevstvu. Jasno je da sikomora predstavlja i kraljevsku

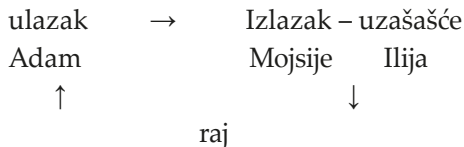
⁴² Usp. Michaela BAUKS, Sacred Trees in the Garden of Eden and Their Ancient Near Eastern Precursors, u: *Journal of Ancient Judaism*, 3 (2012.) 3, 281.

⁴³ Usp. Isto, 287.

⁴⁴ Usp. Isto, 297.

⁴⁵ Usp. Karl LÖNING, *Das Geschichtswerk des Lukas. Band I: Israels Hoffnung und Gottes Geheimnisse*, Stuttgart – Berlin – Köln, 1997., 252.

vlast, kralja koji osigurava blagoslov, odnosno u ovom slučaju Sina Božjega, koji osigurava božanski život. Odras je to i božanske mudrosti koja poziva na takav život i zajedništvo. Taj odnos ulaska/izlaska možemo i shematski prikazati:



Zaključak

U zaključku valja ukazati na važnost promatranog teksta s obzirom na Lukino evanđelje, ali i Djela apostolska kao teološke cjeline. U epizodi Isusova razapinjanja i razgovora s dvojicom razbojnika očituje se milosrđe Kristovo i njegova važnost za vrednovanje križa i smrti u Lukinoj teologiji. Govor o raju ima soteriološki učinak i za raskajanog razbojnika kojemu je on obećan.

Važno je uočiti da autor Djela apostolskih spominje u Pavlovu govoru u Ateni porijeklo svih ljudi od jednoga, tj. od Adama (usp. 17,26). Želi, zapravo, reći da stvaranje čovjeka, odnosno ljudi nije plod slučaja, nego da je dio Božjega plana.⁴⁶ Po jednom opet čovjeku, kojega je uskrisio od mrtvih, želi i suditi svijet. Njega je Bog postavio da bude sudac živih i mrtvih (usp. Dj 10,42). Isus, viseći na križu, obećava razbojniku sudioništvo u istoj sudbini. Riječ je o raju (usp. Lk 23,43), odnosno o slavi (usp. Lk 24,26).⁴⁷ Taj ulazak u slavu znači dobivanje kraljevskog statusa. Naime, već smo uočili da je kralj »koji dolazi u ime Gospodnje« (Lk 19,38) pogrđivan na križu kao »kralj židovski« (Lk 23,37-38). Kraljevstvo Isusovo i raj usko su povezani u Lk 22,28-30, jer Isus dobiva kraljevstvo od Oca i daje ga svojim učenicima, kao i raskajanom razbojniku.⁴⁸

Tu kraljevsku ulogu koju je Adam, prvi čovjek, dobio kada ga je Bog postavio da čuva i obrađuje vrt, Isus sada vraća razbojniku. Da je ta uloga namijenjena ljudima, Isus obećava u Lk 12,32: »Ne boj se, stado malo: svidjelo se Ocu vašemu dati vam kraljevstvo.« To stado je Crkva Božja (usp. Dj 20,28-29). I ona je mišljena univerzalno prema Lk 13,28-29: »Ondje će biti plač i škrgut zubi kad ugledate Abrahama i Izaka i Jakova i sve proroke u kraljevstvu Božjem,

⁴⁶ Usp. Joseph A. FITZMYER, *The Acts of the Apostles. A New Translation with Introduction and Commentary*, New York – London – Toronto – Sydney – Auckland, 1998., 609.

⁴⁷ Usp. Joseph A. FITZMYER, *Luca teologo*, 177–178.

⁴⁸ Usp. Stefan SCHREIBER, *Die Anfänge der Christologie. Deutungen Jesu im Neuen Testament*, Neukirchen-Vluyn, 2015., 186.

a sebe vani, izbačene.⁴⁹I doći će s istoka i zapada, sa sjevera i juga i sjesti za stol u kraljevstvu Božjem.«⁴⁹ Iz drugog dijela toga Lukina teksta prepoznajemo ulaz pogana u kraljevstvo Božje, odnosno univerzalnost spasenja. Ako je aspekt univerzalnosti i neograničenosti kraljevstva Božjega naglašen, može se navijestati da je kraljevstvo Božje došlo blizu (ἤγγικεν), kada se obraćaju strani narodi.⁵⁰ Oni su pravo Abrahamovo potomstvo, ali i Adamovo.

Summary

»TRULY I TELL YOU, TODAY YOU WILL BE WITH ME IN PARADISE«
(LK 23:43)

Mario CIFRAK

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
mario.cifrak@ofm.hr

The paper deals with the 43rd verse from Luke 23:39-43, which tells us that Jesus was crucified between the two criminals, and then he promised to one of them – the Paradise. The thief asked Jesus to remember him when he comes into his kingdom. The adverbial term »today« denoting time refers us to its temporal-salvific meaning in the Luke's Gospel. In this way, the talk about Paradise leads us to a pericope which tells us about the incident when Jesus met Zacchaeus (Lk 19:1–10). The encounter took place in Jericho, which was the first town taken by Jews during their entry into the Promised Land. A sycamore tree, to which Zacchaeus had climbed was considered to be the residence of goddesses in Egypt and it reminded us, in general, of trees and their role in Eden (cf. Rev 2:7; Gn 2:9). Due to the Zacchaeus' wise action, the salvation has come to his house. Jesus is crucified on the wooden cross, which is destroyed as »a green« one. The cross, after Paul, also brings salvation to all human beings, i.e. »being with Jesus«, being in Paradise (2 Cor 12:4). Jesus is, in fact, the son of Adam (cf. Lk 3:38).

Keywords: *Paradise, kingdom of Jesus, »Today«, goddesses of trees, house, son of Adam.*

⁴⁹ Usp. John J. KILGALLEN, *Twenty Parables of Jesus in the Gospel of Luke*, Roma, 2008., 93–94.

⁵⁰ Usp. Michi MIYOSHI, *Der Anfang des Reiseberichts Lk 9,51 – 10,24. Eine redaktionsgeschichtliche Untersuchung*, Rome, 1974., 90–91.